

УДК 746.072.2 О.НИКОРАК:001.32(477)(092)

Галина СТЕЛЬМАЦУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7895-3379>

ДОСЛІДНИЦЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ОЛЕНА НИКОРАК

Стаття присвячена 70-літньому ювілею української ученої, доктора мистецтвознавства, професора, провідного наукового співробітника Інституту народознавства НАН України Олени Никорак, науковий доробок якої становить вагомий внесок у вітчизняну етнологію та мистецтвознавство.

Ключові слова: ази етнографії та мистецтвознавства, відділ народних художніх промислів, доктор мистецтвознавства, професор, провідний науковий співробітник Інституту народознавства НАН України.

© Г. СТЕЛЬМАЦУК, 2018

З Оленою Никорак ми майже одночасно почали займатися дослідженням української традиційної культури у МЕХП НАН України (тепер Інститут народознавства НАН України). Олена, уродженка Карпат, віддала перевагу вивченню художнього ткацтва Карпат, а я, родом з Волині, зайнялася вивченням народного вбрання, яке побутувало на Волині і Поліссі. У МЕХП ми разом працювали: я від 1976 р. до 1989, а Олена від 1979 р. й по нині. Ми були початківцями у науці, але мали велике бажання нею займатися, тому ловили кожне слово своїх старших колег Катерини Матейко, Антіна Будзана, Неоніли Здоровеги, Романа Кирчіва, Зоряни Болтарович, Павла Жолтовського, Володимира Овсійчука, вчилися у них азів етнографії та мистецтвознавства, а також набиралися досвіду, працюючи у відділі народних художніх промислів, одні від одних, обговорюючи на засіданнях відділу розділи до колективних монографій, окремі монографії, дисертації.

Тепер Никорак Олена Іванівна доктор мистецтвознавства (2007), професор (2015), провідний науковий співробітник Інституту народознавства Національної академії наук України (2016), член Національної спілки художників України (1989), член Наукового товариства ім. Шевченка (1996), почесний член Гуцульського дослідного інституту в Чикаго (США, 1998), Лауреат обласної премії в галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики та архітектури в номінації «Мистецтвознавство і культурологія» ім. Святослава Гординського (2012 р.).

Олена Никорак по сьогодні не зраджує своїм захопленням традиційним художнім ткацтвом, вона лише розширила сферу своїх наукових зацікавлень, додав-

Зліва направо: співробітники відділу народних художніх промислів вітають Г. Стельмацук з новосіллям. Зліва — направо: Ганна Врочинська, Олена Никорак, Раїса Захарчук-Чугай, Михайло Станкевич, Галина Стельмацук; другий ряд: Юрій Климко, Тетяна Чаговець-Федина. 1988 р.

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (143), 2018

ши до них ліжникарство, килимарство, вишивку. Чимало публікацій вона присвятила знаним українським дослідникам, зокрема Катерині Матейко, Антіну Будзану, Ганні Горинь, Михайлу Станкевичу, народним майстрам Ганні Вінтоняк, Катерині Сусак та ін.

Народилася Олена Никорак 1948 р. у с. Космач Косівського району Івано-Франківської області.

Від 1963 до 1968 р. навчалася у Львівському училищі прикладного мистецтва (тепер — коледж) імені Івана Труша, на відділі художнього ткацтва. Після закінчення навчання в училищі за скеруванням один рік (до 1969 р.) працювала на посаді художника Красавінського льонокомбінату (м. Красавіно Велико-Устюгського району Вологодської обл.); від 1969 до 1972 р. викладала рисунок, живопис та композицію у художній школі м. Луцька.

Упродовж 1972—1977 рр. — студентка Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (тепер — Львівська національна академія мистецтв) кафедри художнього текстилю. По закінченні навчання в інституті Олена Никорак повернулася на Волинь і працювала на посаді художника на Луцькому меланжевому комбінаті — створювала композиції для одягових та інтер'єрних тканин. Розробляючи нові промислові вироби, взувалася на художні народні тканини з Волині, Полісся, Покуття, Поділля й Гуцульщини та інших етнографічних районів.

На початку 1979 р. Олена Никорак переїхала до Львова і була прийнята на посаду молодшого наукового співробітника Музею етнографії та художнього промислу (тепер Інститут народознавства НАН України). У 1987 р. у Мінську (Республіка Білорусь) захистила кандидатську дисертацію на тему «Тенденції розвитку традиційного ткацтва українців Карпат», отримала ступінь кандидата історичних наук, за спеціальністю етнографія. Цього ж року була переведена на посаду наукового співробітника. У 1996 р. рішенням Вищої Атестаційної Комісії України дослідниці було присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника.

У 2006 р. на основі опублікованої книги «Українська народна тканина...» Олена Никорак захистила докторську дисертацію за спеціальністю декоративне та прикладне мистецтво. Тема дисертації «Українська народна тканина: типологія, локалізація, художні особливості. — Ч. I. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України)».

Олена Никорак, 2011 р.

Від 2008 р. Олена Никорак поєднала наукову працю з педагогічною. У 2008—2010 рр. працювала за сумісництвом на посаді професора кафедри «Дизайну» Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. З 2010—2011 рр. була завідувачем кафедри «Декоративне і прикладне мистецтво» цього ж ВНЗ. З 2008 по 2014 рр. працювала на посаді професора Інституту архітектури Національного університету «Львівська політехніка», на кафедрі «Дизайн і основи архітектури». З 2013 по 2014 — професор кафедри теорії та істо-

рії мистецтва Львівської національної академії мистецтв, з 2016 р. за сумісництвом — професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

У науковому доробку вченої близько 300 наукових публікацій, у тому числі 2 монографії, зокрема: Сучасні художні тканини Українських Карпат. — Київ: Наукова думка, 1988. — 222 с.; з іл.; Українська народна тканина XIX—XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. — Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) // Інститут народознавства НАН України. — Львів: Афі-

ша, 2004. — 584 с. : іл., а також альбом Ганна Вінтоняк: Альбом / керівник проекту, автор вступ. ст., упоряд. О.І. Никорак. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. — 208 с.; науковий редактор колективної монографії: Гуцульська вишивка з колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського: монографія / Д. Пожоджук, Я. Ткачук, О. Никорак, Р. Захарчук-Чугай, К. Сусак; загальна редакція: Олена Никорак. — Київ, Родовід, 2010. — 200 с. : іл. (як керівник проекту Олена Никорак отримала за названу працю персональну відзнаку членів журі XVII форуму видавців у Львові); співупорядник і автор статей монографії: Горинь Г.Й. Народні шкіряні вироби українців. Витоки, становлення і розвиток традицій / упоряд. О. Сапеляк, О. Никорак. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2016. — 200 с. : іл., а також співавтор 18 колективних монографій. Варто відзначити колективні праці: Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. Ю.Г. Гошко (від. ред.), П.М. Жолтовський, Р.Ф. Кирчив, М.І. Моздир, Р.В. Захарчук-Чугай. — Київ: Наукова думка, 1987. — 471 с. : іл.; Украинские Карпаты: Культура (Ю.Г. Гошко (отв. ред.), Я.П. Запаско, Р.Ф. Кирчив, К.М. Кутельмах. — Київ: Наукова думка, 1989. — 198 с. : іл.; Українське народознавство: Навчальний посібник / за ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кирчіва. — Львів: Фенікс, 1994. — 263 с. : іл.; Історія Гуцульщини: в 6 т. / під ред. М. Домашевського. — Львів: Логос, 2001. — Т. 6. — 607 с. : іл.; Лемківщина: у 2-х т. — Т. 2. Духовна культура. — Львів: Інститут народознавства НАН України; Афіша, 2002. — 402 с. : іл.; Мала енциклопедія українського народознавства. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. — 846 с. : іл.; Українки в історії: нові сторінки / В. Борисенко, А. Атаманенко, Л. Тарнашинська. — Київ: Либідь, 2010. — 264 с. : іл.

Олена Никорак — автор 196 наукових статей, рецензій, тез, повідомлень.

Дослідження Олени Никорак ретельно викінчені та опрацьовані, з великою часткою архівних, польових матеріалів, зібраних нею під час наукових експедицій на Бойківщину, Лемківщину, Покуття, Поділля, Волинь, райони Київського Полісся, постраждалі внаслідок аварії на ЧАЕС, а також приватних відряджень, спостережень, інтерв'ю з респондентами.

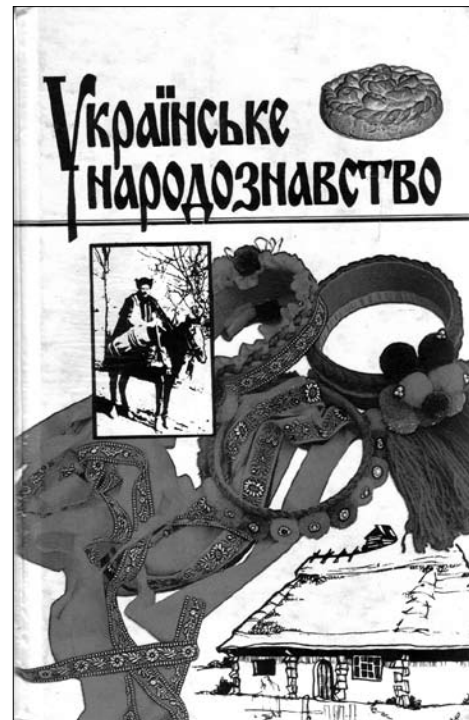
Олена Іванівна завжди віддає належне своїм колегам, які торкаються у своїх працях інтересів її досліджень. Чесно і скрупульозно їх аналізує.

Зібрані матеріали послужили основою монографії «Сучасні художні тканини Українських Карпат». У ній дослідниця розглянула основні етапи розвитку художнього ткацтва в Українських Карпатах, здійснила класифікацію за функційним призначенням, системами декорування, проаналізувала художні особливості тканин з локальних ткацьких осередків, здійснила художній аналіз осередків, тканин, виготовлених у домашніх господарствах, а також у системі підприємств народних художніх промислів, які, на щастя, ще не були поруйновані. У згаданій монографії Олена розглянула тканини для поясного одягу (запаски, горботки, опинки), пояси (крайки, попружки, окривки, боярки), проаналізувала тканини, з яких виготовляли сумки (тайстри, дзьобеньки). Дослідниця охарактеризувала традиційні тканини інтер'єрного призначення (скатертини, рушники, наволочки, верети, ліжники, хідники, килими), покривала (плахти, вілахи, покрівці).

Вагомим внеском у вивчення традиційної культури українців стала монографія Олени Никорак «Українська народна тканина XIX—XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. — Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України)», відзначена на XII форумі видавців у Львові серед 12 найкращих книг 2005 р. за унікальне дослідження джерел, шляхів історичного розвитку та своєрідності ткацтва в Україні. Це видання принесло дослідниці широке визнання не тільки в Україні. Монографію та її автора знають у Канаді, США та Європі.

Книжка у твердій обкладинці, гарно оформлена зовні і багато ілюстрована всередині. У монографії Олена Никорак значно розширила амплітуду дослідження народної тканини — яскравого, самобутнього явища національної культури. Її книга вражає глибиною досліджуваного матеріалу, його обсягом, великою кількістю докладно підбраного ілюстративного матеріалу. Видання є своєрідною енциклопедією народної тканини. Це вагомий підсумок тривалої в часі, наполегливої та чесною в наукових дослідженнях праці. У монографії скрупульозно, коректно, з теплом і повагою до вчених-попередників подано критичний аналіз наукового доробку із вка-

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (143), 2018

заної проблематики, що накопичений в українській та зарубіжній історіографії. Вона чітко формулює конкретні завдання, що вирішуватимуться в процесі розгорнутого та послідовного викладу матеріалу, зазначає на основні джерела, використані під час написання роботи.

Дослідниця ретельно з'ясовує витoki ткацтва на теренах України, яке археологи відносять до найдавніших занять людини. Своє дослідження авторка на-

магається проводити з доби палеоліту. Вона констатує, що початки ткацького виробництва на українських землях представлені пам'ятками трипільської культури — доби енеоліту, або епохи міді (4—3 тис. до н. е.). Подальший аналіз дозволив О. Никорак дійти висновку, що в княжу добу вже відомо багато технік, завдяки яким була можливість створювати різноманітні взористі тканини інтер'єрного, одягового й господарського призначення.

Аналіз писемних джерел — згадок у літописах, спогадів іноземних письменників і мандрівників, які подорожували по Україні в різний час, допомогли дослідниці довідатися про назви тканих виробів та їхнє призначення. Для з'ясування мистецьких якостей тканин О. Никорак залучила до вивчення й іконографічні джерела. Внаслідок ретроспективної реконструкції автор склала уявлення про ймовірні прототиби тогочасних тканин і їхні художні особливості. Крім цього, вона дійшла висновку, що прядінням і ткацтвом у княжі часи займалися і жінки з вищих верств суспільства.

Високим ступенем наукової новизни відзначається вперше здійснена дослідницею типологія тканих виробів XIX — середини XX ст. Цей дуже важливий теоретичний розділ книги має велике наукове й практичне значення не лише для фахівців-науковців, музейників, але й викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів. Розроблена О. Никорак типологія тканин дуже актуальна і є значним внеском у сучасне

мистецтвознавство й етнологію. Найбільшу цінність для художників-текстильників, викладачів і студентів, як і народних майстрів, які безпосередньо створюють композиції сучасних тканих виробів, безперечно, становить основний розділ книги, присвячений художнім особливостям виробів. На підставі великої кількості оригінальних польових матеріалів і ретельного вивчення музейних та приватних колекцій, а також вдалого доповнення відомостями з архівних, історичних документів і матеріалів інших дослідників, О. Никорак зробила докладний високопрофесійний художній аналіз творів. Важливо, що вона подає характеристику принципів декоративного вирішення тканих виробів не лише з досліджуваної території України (Лемківщини, Бойківщини, Гуцульщини, Покуття, Західного Поділля, Полісся й Волині), а здійснює також порівняльний аналіз спільних і відмінних рис декору тканин із суміжних західних районів Лемківщини, Бойківщини, а також Холмщини, Підляшшя й Північного Полісся (через історичні обставини українці цих земель тепер проживають поза межами своїх етнічних територій). Дослідниця наводить паралелі з однотипними виробами центральних і східних областей України, а також аналогами з Білорусі, Польщі, Словаччини, Чехії, Румунії, Молдови тощо. Порівняльний аналіз дозволив Олені Никорак дійти обґрунтованого висновку, що типи тканин і широкий спектр їх художніх особливостей склалися внаслідок конкретних історичних умов, еволюційних процесів, багатоговікового досвіду та культурних взаємозв'язків.

Олені Никорак вдалося в монографії чітко й ґрунтовно простежити особливості історичного розвитку ткацтва в Україні від найдавніших часів до сьогодення, глибоко розкрити чинники, які впродовж століть впливали на його еволюцію (соціально-економічні, географічні, кліматичні, етнографічні) у кожен конкретну епоху, виявити тенденції їх творчого розвитку в наш час. Ретроспективний аналіз ткацтва дав можливість дослідниці стверджувати, що види народних тканин та їхнє художнє вирішення впродовж тривалого історичного шляху видозмінювалися під впливом внутрішнього культурного розвитку суспільства та взаємозв'язків із сусідніми народами.

Розглядаючи сучасні тенденції розвитку ткацтва, дослідниця слушно наголошує на послабленні ужиткової та посиленні декоративної функції тканин, особливо в останні десятиліття. Така декоративність, на

думку Олени Никорак, проявляється у більшій наповненості орнаментом, ускладненні схем розташування декору та домінуванні багатоколірності. Авторка вдало поєднує лаконічність викладу з надзвичайною насиченістю матеріалу. Важливо, що поряд з високою мистецтвознавчою оцінкою творів вона відзначила й окремі недоліки та упущення, що трапляються в сучасній творчій практиці.

У праці розглянуто також функції та особливості застосування домотканих виробів в українських храмах, де, крім церковно-обрядової й декоративної, вони мають ще й сакральну функцію. Ці аспекти застосування тканин досі не знаходили висвітлення в науковій літературі. Так само науково вартісним у книзі є аналіз обрядово-звичаєвої функції тканин, на що недостатньо уваги звертають інші дослідники традиційної культури.

Надзвичайно цінною і важливою є насиченість праці великою кількістю термінів народного ткацтва, які дослідниця ретельно збирила і які заслуговують навіть на окреме видання.

Особливе значення має фахово підібрана значна кількість оригінального ілюстративного матеріалу (карти-схеми, понад 1000 фотографій, рисунків). Вони суттєво доповнюють і наглядно ілюструють текстову частину монографії, візуально відтворюють пам'ятки, які аналізуються в книзі. Фрагменти тканин представлені настільки чітко й виразно, з виявленням фактури, структури, що дають можливість студентам, викладачам, художникам і майстрам використовувати їх як підручник. Отже, ці ілюстрації є надзвичайно важливими в сучасній творчій практиці. Вони конкретизують і суттєво доповнюють наші уявлення про велику різноманітність видів тканих виробів і поліфонію їхніх художніх особливостей.

Багата джерельна база, вагомий корпус найрізноманітнішої літератури, архівних, фондкових і польових матеріалів, які вперше вводяться в науковий обіг, чітка, аргументована, логічно-последовна манера викладу робить сприйняття змісту монографії легким і зрозумілим. Це добротна, серйозна, вдумлива наукова праця, яка становить вагомий внесок в українське мистецтвознавство та етнологію.

Відзначимо, що дослідниця вже має підготовлену до друку другу частину задуманого проекту «Одягові тканини», на жаль, на це видання поки бракує коштів.

Члени Спеціалізованої докторської вченої ради ЛНАМ після захисту кандидатської дисертації Го Кая (Китай), 2016 р. Зліва направо: Ростислав Шмагало, Оксана Рибак, Лада Цимбала, Галина Стельмашук, Олена Никорак, Михайло Станкевич, Людмила Соколюк, Орест Голубець, Костянтин Нікітенко, Го Кай

Професор Олена Никорак велику увагу приділяє підготовці кадрів вищої кваліфікації. Була науковим консультантом чотирьох докторських дисертацій: Тарас Вікторії Ярославівни «Садово-паркові комплекси Галичини епохи бароко: структура, семантика»; Болюка Олега Миколайовича «Художні вироби з дерева в західноукраїнських церквах XVI — початку XXI століть: структура, декор, інспірації»; Левицької Мар'яни Корнелівни «Іконографічні програми храмів Василянського чину у XVIII ст. (соціокультурний та художній аспект)»; Ямборко Ольги Ярославівни «Український килим: традиція і фольклоризм у контексті культурно-мистецьких парадигм XX—XXI ст.» (докторант Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка, Івано-Франківськ). Вона підготувала трьох кандидатів наук зі спеціальності «декоративне і прикладне мистецтво»: Олійник Ольгу Володимирівну «Традиційні художні тканини Покуття XIX — середини XX ст. (типологія, художні особливості, система виражальних засобів)»; Марищук Тетяну Василівну «Художньо-промислові тканини в Україні другої половини XX — початку XXI століть»; Гілязову Наталію Михайлівну «Художні вітражі в громадських і житлових приміщеннях Івано-Франківщини XX — початку XXI століття»; одного кандидата наук зі спеціальності «теорія та історія культури»: Макогін Ганну Василівну «Український народний одяг і сценічний костюм, як культурний феномен».

О. Никорак безвідмовно виступає опонентом кандидатських дисертаційних робіт, експертом кандидатських і докторських дисертацій, пише відгуки на автореферати. Результати своєї наукової діяльності вчена

Члени Спеціалізованої докторської вченої ради ЛНАМ на захистах дисертацій. Зліва направо: професори Наталя Левкович, Тетяна Кротова, Олена Никорак, Юрій Бірюльов, академік Олександр Федорук, Михайло Селівачов, Ростислав Шмагало, учений секретар, доцент Лада Цимбала, голова Спеціалізованої вченої ради, академік Галина Стельмащук

Члени Спеціалізованої докторської вченої ради ЛНАМ після захисту кандидатської дисертації Вікторії Самойленко. Зліва направо, сидять: Людмила Соколюк, Михайло Селівачов, Олена Никорак. Стоять: Юрій Бірюльов, Костянтин Нікітенко, Наталя Левкович, Ростислава Гримальюк (опонент), Вікторія Самойленко (пошукувач), Галина Стельмащук, Ростислав Шмагало, Тетяна Кротова, Марія Кашуба, Ярослав Кравченко (керівник дисертації)

систематично висвітлює на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях, симпозіумах в Україні та поза її межами. Олена Никорак виступила з доповідями на 52 наукових конференціях.

Д-р Олена Никорак є членом редакційної колегії збірників «Мистецтвознавство» СКІМ та ІН НАН України (Львів); збірника наукових праць «Праці наукового товариства ім. Т. Шевченка Краєзнавство» (Косів); «Вісник Прикарпатського Мистецтвознавства» (Івано-Франківськ); «Народознавчі зошити», ІН НАН України (Львів); «Вісник Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка».

Вона є членом Спеціалізованої вченої ради Інституту народознавства НАН України по захисту кандидатських та докторських робіт Д. 35.103.01 Львівської національної академії мистецтв та

Спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських робіт К. 20. 051.08 Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Завдяки високій фаховій кваліфікації доктора мистецтвознавства Олени Никорак відділ народного мистецтва здобув грант у конкурсі спільних українсько-литовських проєктів на 2018—2019 рр. за темою «Орнаментика етнографічного текстилю Західної України та Литви: універсальні й унікальні параметри».

У 2016 р. О. Никорак заслужено дістала звання провідного наукового співробітника. Вона бере активну участь у громадському житті Інституту народознавства НАН України, добрий, чуйний товариш, завжди безвідмовно приходить на допомогу колегам. У творчості націлена на майбутнє, мріє побачити виданою другу частину книги «Українська народна тканина XIX—XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. — Ч. 2. Одягові тканини (За матеріалами західних областей України) // Інститут народознавства НАН України.

Halyna Stelmashchuk

OLENA NYKORAK THE RESEARCHER OF UKRAINIAN FOLK ART

The article dedicated to 70-th anniversary of Olena Nykorak — Ukrainian scientist, doctor of art studies, professor, leading researcher of the Institute of ethnology of NAS of Ukraine, whose scientific heritage makes a significant contribution into native ethnology and art studies.

Keywords: basics of ethnology and art studies, department of folk arts, doctor of art studies, professor, leading researcher of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Галина Стельмащук

ИССЛЕДОВАТЕЛЬНИЦА УКРАИНСКОГО НАРОДНОГО ИСКУССТВА ОЛЭНА НЫКОРАК

Статья приурочена к 70-летию юбилею украинской ученой, доктора искусствоведения, профессора, ведущего сотрудника Института народоведения НАН Украины Олены Ныкорак, научный потенциал которой представляет весомый вклад в отечественную этнологию и искусствоведение.

Ключевые слова: азы этнографии и искусствоведения, отдел народных художественных промыслов, доктор искусствоведения, профессор, ведущий научный сотрудник Института народоведения НАН Украины.